אמר ר' אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפ"כ לא נענה אלא בתפלה שנאמר [1]אל תוסף דבר אלי וסמיך ליה [2]עלה ראש הפסגה: וא"ר אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה מאי טעמא זה בגופו וזה בממונו: וא"ר אלעזר גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנא' [3]למה לי רוב זבחיכם וכתיב ובפרשכם כפיכם (א) א"ר יוחנן *(א) כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שנא' [4]ידיכם דמים מלאו: וא"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנאמר [5]גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ואע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו שנאמר [6]שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום שנא' [7]סכותה בענן לך מעבור תפלה: וא"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים שנא' [8]ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר: א"ר חנין א"ר חנינא כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם מנא לן ממשה רבינו שנא' [9]ואתפלל אל ה' וכתיב בתריה [10]וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא איני והא א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנא' [11]תוחלת ממושכה מחלה לב מאי תקנתיה יעסוק בתורה שנא' ועץ חיים תאוה באה ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר [12]עץ חיים היא למחזיקים בה לא קשיא הא דמאריך ומעיין בה הא דמאריך ולא מעיין בה א"ר חמא בר' חנינא אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר [13]קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה': ת"ר ארבעה צריכין חזוק ואלו הן תורה ומעשים טובים תפלה ודרך ארץ תורה ומעשים טובים מנין שנא' [14]רק חזק ואמץ מאד לשמור ולעשות ככל התורה חזק בתורה ואמץ במעשים טובים תפלה מנין שנא' קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' דרך ארץ מנין שנא' [15]חזק ונתחזק בעד עמנו וגו': [16]ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני היינו עזובה היינו שכוחה אמר ר"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני אמר לה הקב"ה בתי י"ב מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה וכולן לא בראתי אלא בשבילך ואת אמרת עזבתני ושכחתני [17]התשכח אשה עולה אמר הקב"ה כלום אשכח עולות אילים [א] ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל אמר לה גם אלה תשכחנה אמרה לפניו רבש"ע הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני אמר לה ואנכי לא אשכחך והיינו דא"ר אלעזר א"ר אושעיא מאי דכתיב גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת: מנא הני מילי א"ר יהושע ב"ל אמר קרא [18]אשרי יושבי ביתך ואמר ר' יהושע ב"ל המתפלל צריך לשהות שעה אחת אחר תפלתו שנא' [19]אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך תניא נמי הכי המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו קודם תפלתו מנין שנא' אשרי יושבי ביתך לאחר תפלתו מנין דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית אלא מתוך שחסידים הם תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת: אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו: אמר רב יוסף לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי עכו"ם פוסק מיתיבי המתפלל וראה אנס בא כנגדו ראה קרון בא כנגדו לא יהא מפסיק אלא מקצר ועולה לא קשיא הא דאפשר לקצר (יקצר ואם לאו פוסק) ת"ר מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא שר אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום המתין לו עד שסיים תפלתו א"ל ריקא והלא כתוב בתורתכם [20]רק השמר לך ושמור נפשך וכתיב [21]ונשמרתם מאד לנפשותיכם כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי א"ל המתן לי עד שאפייסך בדברים א"ל אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית

מחזיר

עלה ראש הפסגה. בדבר תפלה זו נתרציתי להראותך אותה: **ובפרשכם כפיכם.** אי לאו דגדולה תפלה כיון דאמר למה לי רוב זבחיכם למה לי תו ובפרשכם הא אפילו זבחיכם לא ניחא ליה: **אל תחרש.** מדלא (ב) כתיב אל דמעתי תראה ש"מ נראית היא לפניו ואין צריך להתפלל אלא שתתקבל לפניו: **ונתתה אותה קיר ברזל.** סימן למחיצת ברזל המפסקת בינו לבינם: **ומעיין בה.** מצפה שתעשה בקשתו על ידי הארכתו סוף שאינה נעשית ונמצאת תוחלת ממושכה חנם והיא כאב לב כשאדם מצפה ואין תאותו באה: **תוחלת.** לשון חלוי ותקוה: **ועץ חיים תאוה באה.** סופו של מקרא הוא: **קוה.** והתחזק ולא תמשוך ידך אלא חזור וקוה: **צריכין חזוק.** שיתחזק אדם בהן תמיד בכל כחו: **דרך ארץ.** אם אומן הוא לאומנותו אם סוחר הוא לסחורתו אם איש מלחמה הוא למלחמתו: **שלשים חיל.** ראשי גייסות ומחנות חלוקות: **לגיון וקרטון וגסטרא.** שמות של שררה כגון שלטון והגמון ודוכס ופחה: **עולה.** כמו עולות וקרבנות: **גם אלה.** מעשה העגל שאמרו אלה אלהיך ישראל (שמות לב): **ואנכי זה מעשה סיני.** שנאמר בו אנכי ה' אלהיך (שם כ): **יושבי ביתך.** והדר יהללוך: **יודו לשמך.** והדר ישבו ישרים את פניך: **תשע שעות.** לשלש תפלות: **תורתם משתמרת.** כתוך לנס שאין תלמודם משתכח: **אבל למלכי עכו"ם פוסק.** שלא יהרגנו: **הא דאפשר בקצור.** כגון שסמוך לגמור תפלתו:

אבל

גדולה תפלה יותר ממעשים טובים. * בלא תפלה שהרי משה רבינו ע"ה אף על פי שהיו בידו מעשים טובים[א] הוצרך לתפלה:

כל המאריך בתפלתו ומעיין בה. פירוש שמצפה שתבא בקשתו לפי שכוון בתפלתו. תימה דהכא משמע דעיון תפלה לאו מעליותא הוא וכן משמע פ' הרואה (לקמן נה.) ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם וקאמר עיון תפלה. ולא כן משמע בפ' מפנין (שבת קכז.) דקאמר אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז וקא חשיב עיון תפלה אלמא מעליותא הוא וכן משמע בגט פשוט (ב"ב קסד:) דקאמר שלשה דברים אין אדם ניצול בכל יום וקאמר עיון תפלה[ב] פירוש שאין אדם מעיין בה אם כן משמע שהוא טוב וי"ל דתרי עיון תפלה יש עיון תפלה דהכא המצפה שתבא בקשתו ועיון תפלה דהתם שמכוין את לבו לתפלה(ו):

אל דמעתי אל תחרש. פרש"י דדייק מדיוקא מדלא קאמר ודמעתי תראה ש"מ שהיא נראית בכל פעם ואין להתפלל רק שתתקבל:

קודם תפלתו מנין שנא' אשרי יושבי ביתך. ולפיכך תקנו לומר זה הפסוק קודם תהלה לדוד לאפוקי מהנהו דאמרי אשרי הרבה:

אבל

עין משפט נר מצוה

כד א מיי' פט"ו מהל' תפלה הלכה ג סמג עשין כ טוש"ע א"ח סי' קכח סעיף לה:

כה ב טוש"ע א"ח סי' צח סעיף ה:

כו ג מיי' פ"ד מהל' תפלה הלכה טז סמג עשין יט טור וש"ע א"ח סי' צג סעיף א:

כז ד ה מיי' פ"ו שם הל' ט סמג שם טור וש"ע א"ח סימן קד סעיף א:

כח ו מיי' שם טוש"ע שם סעיף ג:

כט ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף א:

◆

רבינו חננאל

תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין וכו'. וכי מאחר שט' שעות ביום מתעסקין בתפלה תורתן ומלאכתן אימתי נעשית אלא מתוך שחסידים הם תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת. תנינן סתמא כר' יהודה דאמר תפלת המנחה עד פלג המנחה קטנה, והיא שעה י"א חסר רביע, עברה תפלת המנחה ומתפלל תפלת ערבית, והיינו דמשכחת שהיא שעה אחת ביום אחר תפלה. דאי לרבנן דאמרי עד הערב לא משכחת שלש תפלות [ביום] ובכל תפלה שלש שעות ביום. וקודם דימדומי חמה היו שוהין שעה אחת ביום, כי מעלות השחר ועד הנץ החמה ה' מילין. [אמר רב יוסף לא שנו אלא למלכי ישראל וכו'. עי' לעיל ל, ב ד"ה אפילו].

◆

תורה אור השלם

1. ויתעבר יי בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר יי אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: דברים ג כו
2. עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך כי לא תעבר את הירדן הזה: דברים ג כז
3. למה לי רב זבחיכם יאמר יי שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי: ישעיהו א יא
4. ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו: ישעיהו א טו
5. גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי: איכה ג ח
6. שמעה תפלתי יי ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי: תהלים לט יג
7. סכותה בענן לך מעבור תפלה: איכה ג מד
8. ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר והכינתה את פניך אליה והיתה במצור וצרת עליה אות היא לבית ישראל: יחזקאל ד ג
9. ואתפלל אל יי ואמר אדני אלהים אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה: דברים ט כו
10. ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה וישמע יי אלי גם בפעם ההוא לא אבה יי השחיתך: דברים י י

מסורת הש"ס

א) [ע' תוס' סנהדרין לה: וכן בתוס' דיבמות ז. ד"ה שנאמר], ב) ב"מ נט., ג) כן אדם קם לך כל"ל, ד) לקמן נה., ה) ל"ל לשפות, ו) [כרב אלפס אי' והא דלא אפשר לקצר אפשר לקצר מקצר ואי לא מפסיק], ז) [וע"ע תוס' שבת קיט: וברי"ה נח: וב"ב קסד:].

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' שנאמר ובפרשכם כפיכם וגו' ידיכם דמים: (ב) רש"י ד"ה אל תחרש מדלא. נ"ב וב"מ דף נ"ט פי' בפ"א ע"ש:

◆

גליון הש"ס

גמ' כל כהן שהרג. בהגהה מוהרי"ב ז"ל וכן בתוס' יבמות (דף ז.) ד"ה שנאמר. וע' בתוי"ט סוף פרק ז' דבכורים: תוס' ד"ה גדולה וכו' בלא תפלה. וע' תשובת מהרשד"ם חא"ח סי' ל':

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' עולות (אילים) תו"מ ונ"ב אשים:

◆

מוסף תוספות

א. ובתוס' רי"ש כתב, כלומר מעשים טובים בלא תפלה לא סגי שהרי משה רבינו הוצרך לתפלה. ב. בתוס' רי"ש הוסיף, פי' שמחשב בלבו שיש לתפלתו להתקיים כי מאד כיון בה וע"י כן מזכיר עונותיו ובא לידי כאב לב.

◆

מוסף רש"י

שמעה תפלתי וגו' אל דמעתי אל תחרש. שמעה תפלתי אין לשונו תלשון בקשה שמבקש מאת הקב"ה שישמע תפלתו, אבל אל תחרש יש לשונו תלשון בקשה ולומר כמו אני בוטח שאין דרכך לשתוק ולא להחריש (ב"מ נט.). **ביומא דעיבא.** יום המעונן (יבמות עב.). **ומעיין בה.** אומר בלבו שתיעשה בקשתו לפי שהתפלל בכוונה (לקמן נה.). **כאב לב.** שאין בקשתו נעשית (שם). **תוחלת.** לשון תפלה כמו ויחל משה (שם). **גסטרא.** מושל (סוטה יד.).

◆

רבינו נסים

אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. ושנינו עוד בתוספתא הכותב את השם אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו היה כותב ה' או ד' שמות כיון שגמר אחד מהן משיב שאילת שלום ואיתא להא ברייתא בגמרא דבני מערבא דפירקין: תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך. איתא בבבא קמא בפ' הגוזל (דף צג.) כל מעשה בחסיד אחד אינו אלא ר' יהודה בן בבא או ר' יהודה בר' אילעאי ואיתא דכוותה בתמורה (דף טו) בפרק יש בקרבנות הצבור:

---

11. תוחלת ממשכה מחלה לב ועץ חיים תאוה באה: משלי יג יב 12. עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר: משלי ג יח 13. קוה אל יי חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי: תהלים כז יד 14. רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאול למען תשכיל בכל אשר תלך: יהושע א ז 15. חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו ויי יעשה הטוב בעיניו: שמואל ב י יב 16. ותאמר ציון עזבני יי ואדני שכחני: ישעיהו מט יד 17. התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך: ישעיהו מט טו 18. אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה: תהלים פד ה 19. אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך: תהלים קמ יד 20. רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: דברים ד ט 21. ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יי אליכם בחרב מתוך האש: דברים ד טו